

**NATUURLIJKE UITBREIDING VAN DE
ZUIDELIJKE SIKKELSPRINKHAAN
PHANEROPTERA NANA NAAR NEDERLAND
(ORTHOPTERA)**

Rob Felix & Joris Verhees

Op 9 september 2023 zijn 20 exemplaren van de zuidelijke sikkelsprinkhaan *Phaneroptera nana* Fieber, 1853 (fig. 1) waargenomen in de Millingerwaard. In de daaropvolgende dagen is de soort op verschillende andere plekken waargenomen langs de Waal, in een gebied dat zich uitstrekt over circa 20 km tussen Nijmegen en de Duitse grens. De recente waarnemingen in het Gelderse rivierengebied passen in de natuurlijke uitbreiding via het Duitse Rijndal naar het noorden.

De zuidelijke sikkelsprinkhaan is een algemene en wijdverspreide soort in grote delen van Midden-Europa en Noord-Afrika. Het is een warmteminnende sprinkhaan die voorkomt in bosranden, rivierbegeleidende ruigten, ruige graslanden en struwelen. Door de lange achtervleugels heeft de soort een goed vliegvermogen. In tegenstelling tot de sikkelsprinkhaan *Phaneroptera falcata* (Poda, 1761) benut de soort vaak hogere vegetatie, zoals jonge opslag van bomen en struiken (Boczki 2007). Ook op de vindplaatsen langs de Waal zijn de meeste exemplaren waargenomen in jonge opslag van populier *Populus*, esdoorn *Acer* en wilg *Salix* (fig. 2). Alle waarnemingen hebben betrekking op zingende mannetjes die zich vrijwel uitsluitend ophielden in de directe nabijheid van de rivier. Vrouwtjes en nimfen zijn tot dusverre niet gezien.

De zuidelijke sikkelsprinkhaan is ondanks de waarnemingen in het Gelderse rivierengebied niet nieuw voor de Nederlandse fauna. In 2019 werd de soort voor het eerst in ons land waargenomen en werden tevens de eerste vondsten uit België bekend (Brekelmans et al. 2022). In de meeste gevallen hebben deze waarnemingen betrekking op een enkel exemplaar, behalve op het terrein van een boomkweker bij Maashees (NB) waar al

Figuur 1. Een mannetje van de zuidelijke sikkelsprinkhaan *Phaneroptera nana*, Kekerkdom, 20.IX.2023. Foto Rob Felix.

Figure 1. A male of the Southern sickle bush-cricket *Phaneroptera nana*, Kekerkdom, 20.IX.2023. Photo Rob Felix.

enige jaren een populatie aanwezig is. Aangenomen wordt dat de soort daar met plantgoed uit Frankrijk terecht is gekomen en dus onbewust is geïntroduceerd. Ook alle Belgische waarnemingen tot in 2023 worden aan een dergelijke oorsprong toegeschreven (Brekelmans et al. 2022).

Figuur 2. Jonge opslag van bomen en struiken vormt de voornaamste habitat waarin de zuidelijke sikkelsprinkhaan *Phaneroptera nana* is aangetroffen in rivieruiterwaarden van de Waal. In dit deel van de Millingerwaard, met op de achtergrond de voormalige steenfabriek 'de Beijer', zijn de meeste exemplaren waargenomen, Kekerkdom, 17.IX.2023. Foto Rob Felix.

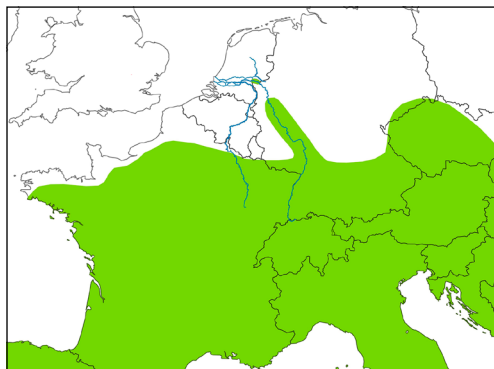
Figure 2. Young trees and shrubs are the main habitat in which the Southern sickle bush-cricket *Phaneroptera nana* was found in floodplains of the Waal River. In this part of the Millingerwaard, with the former brickworks 'de Beijer' in the background, most specimens were observed, 17.IX.2023. Photo Rob Felix.

Figuur 3. Vindplaatsen van de zuidelijke sikkelsprinkhaan *Phaneroptera nana* in Nederland en België.
Figure 3. Records of the Southern sickle-bush cricket *Phaneroptera nana* in the Netherlands and Belgium.

De opmars stroomafwaarts langs de Rijn in Duitsland is razendsnel verlopen sinds de eerste vondst in de deelstaat Nordrhein-Westfalen in 2020 (Hochkirch et al. 2023). Gezien deze natuurlijke uitbreiding werden waarnemingen in Nederland al een geruime tijd verwacht (Bakker et al. 2015). De vondsten in het rivierengebied (fig. 3), allemaal in natuurlijke vegetaties en aansluitend op het Duitse Rijndal (fig. 4), beschouwen we dan ook als natuurlijke kolonisatie.

Op basis van uiterlijke kenmerken is de zuidelijke sikkelsprinkhaan lastig te onderscheiden van de sikkelsprinkhaan. Ook op basis van de zang is het onderscheid moeilijk. Voor een beschrijving en een foto-overzicht van deze verschillen verwijzen we naar Brekelmans et al. (2022). De zang van de zuidelijke sikkelsprinkhaan is nauwelijks met het blote oor waarneembaar door een piekfrequentie

Figuur 4. Natuurlijke verspreiding van de zuidelijke sikkelsprinkhaan *Phaneroptera nana* in West-Europa inclusief Nederlandse vindplaatsen die aansluiten op deze in het Rijndal.

Figure 4. Natural distribution of the Southern sickle bush-cricket *Phaneroptera nana* in Western Europe including Dutch sites that are consistent with those in the Rhine valley.

rond de 17 kHz. Dit betekent dat alleen jonge waarnemers het kunnen horen, mits op relatief korte afstand. Een batdetector is dus nodig om het geluid hoorbaar te maken. Het gebruik van time expansion (vertraagd afspelen) of bestudering van het sonogram is hierbij aanbevolen om onderscheid te kunnen maken met de sikkelsprinkhaan.

De opmars van de zuidelijke sikkelsprinkhaan past in een lange reeks nieuwe en zich uitbreidende sprinkhanen en krekels in ons land. De meest recente voorbeelden zijn de grote spitskop *Ruspolia nitidula* (Scopoli, 1786) en rozevleugel *Calliptamus italicus* (Linnaeus, 1758), beide in 2019 nieuw voor Nederland (Drukker et al. 2020, Verhees et al. 2019). De weidesprinkhaan *Chortippus dorsatus* (Zetterstedt, 1821) is in 2018 op twee locaties herontdekt na afwezigheid van 70 jaar (Krediet et al. 2018), waarna het afgelopen jaar tal van nieuwe vindplaatsen zijn gevonden in Limburgse en Overijsselse grensgebieden.

De kolonisatie van Nederland door de zuidelijke sikkelsprinkhaan lijkt sterk op die van de boomkrekkel *Oecanthus pellucens* (Scopoli, 1763), bijna

twentig jaar geleden. Aanvankelijk waren er van laatstgenoemde soort slechts enkele waarnemingen bekend in dorpen en steden, die waarschijnlijk betrekking hadden op met vakantieverkeer verslepte dieren. In 2004 volgde een natuurlijke kolonisatie vanuit Duitsland (Felix & van Kleef 2004).

Klimaatverandering speelt in de bovengenoemde gevallen een grote rol. Door opwarming worden onze streken geschikt voor zuidelijke soorten, waardoor deze zich naar het noorden uitbreiden. Anderzijds nemen de vestigingskansen toe. Verslepte dieren kunnen zich hier nu handhaven, iets dat voorheen moeizamer of niet lukte. Plaatselijk kunnen lokale populaties worden gevormd, zoals dat reeds gebeurde met zuidelijke sikkelsprinkhaan in Maashees. Naar verwachting zet de kolonisatie van de zuidelijke sikkelsprinkhaan verder door. Het is niet uitgesloten dat deze sprinkhaan op termijn een gewone soort wordt in Nederland, zoals nu al het geval is in de Duitse regio Niederrhein. Ze komt daar in allerlei struwelen en bosschages voor, zowel in het stedelijk gebied als in de natuur. De zuidelijke sikkelsprinkhaan zal niet de laatste sprinkhaansoort zijn die we aan onze fauna kunnen toevoegen. Via dezelfde route door het Rijndal zijn inmiddels ook de bleekgroene sprinkhaan *Mecostethus parapleurus* (Hagenbach, 1822) en de slanke groenvleugel *Aiolopus thalassinus* (Fabricius, 1781) onderweg, maar beide soorten zijn Frankfurt nog niet voorbij.

LITERATUUR

Bakker, W.H., J.H. Bouwman, F. Brekelmans, E.C.

Colijn, R. Felix, M.A.J. Grutters, W. Kerkhof & R.M.J.C. Kleukers 2015. De Nederlandse sprinkhanen en krekels (Orthoptera). – Entomologische Tabellen 8: 1-245.

Boczki, R. 2007. Arealerweiterungen zweier Langfühlerschrecken (Orthoptera: Ensifera): neu in Hessen: Südliche Grille, *Eumodicogryllus bordigalensis* Latreille, [1804] (Gryllinae), neu in Hessen und Nord-Baden-Württemberg: die Vierpunktige Sichelschrecke, *Phaneroptera nana* Fieber, 1853

(Phaneropterinae). – Articulata 22 (2): 235-248.

Brekelmans, F.L.A., R.P.W.M. Voesten, B. Odé, A.

Jacobs & K. Lock 2022. De zuidelijke sikkelsprinkhaan *Phaneroptera nana* nieuw voor Nederland en België (Orthoptera). – Nederlandse Faunistische Mededelingen 58: 23-32.

Drukker, D., I. van der Arend, J. van Deijk, J. Houkes,

D. Maas & D. Schut 2020. De grote spitskop *Ruspolia nitidula* in Nederland (Orthoptera). – Nederlandse Faunistische Mededelingen 54: 7-16.

Felix, R.P.W.H. & H.H. van Kleef 2004. Boomkrekels

Oecanthus pellucens bij Lobith het land binnen (Orthoptera: Gryllidae). – Nederlandse Faunistische Mededelingen 21: 1-6.

Hochkirch, A., A. Franzen, E. Blümel-Zimmermann,

J. Brozio, F. Brozowski, K. Földner, T. Guggemoos, S. Hodges, S. Lehmeier, M. Mähler, C. Paulus, P. Mehesz, W. Richter, F. Supperl, L. Thiess, N. Türk, A. Winter & S. Sändig 2023. Heuschrecken in Deutschland 2022/2023 - Interessante Heuschreckennachweise auf observation.org aus den Jahren 2022 und 2023. – Articulata 38: 45-68.

Krediet, A.F., M. Bunschoek & M.P. Berg 2018. De weidesprinkhaan *Chorthippus dorsatus* na 70 jaar terug in Nederland (Orthoptera). – Nederlandse Faunistische Mededelingen 51: 1-6.

Verhees, J.J.F., P. Lemmers & R.P.W.H. Felix 2019.

Eerste waarneming van de rozevleugel *Calliptamus italicus* in Nederland (Orthoptera: Acrididae). – Nederlandse Faunistische Mededelingen 53: 17-22.

SUMMARY

Natural expansion of the Southern sickle bush-cricket *Phaneroptera nana* into the Netherlands (Orthoptera)

On 9 September 2023, 20 singing males of the Southern sickle bush-cricket *Phaneroptera nana* were observed in the Millingerwaard, an area in the floodplains of the Waal River. In the following days, the species was observed at several other sites along the Waal, in an area of approximately 20 km between Nijmegen and the German border. The Southern sickle bush-cricket was first observed in the Netherlands in 2019, but these specimens were incidentally introduced. The recent sightings alongside floodplains of the Waal River are considered natural expansion due to its distribution shifting northwards via the German Rhine valley.

R.P.W.H. Felix
Nijmegen
robfelix@gmail.com

J.J.F. Verhees
Nijmegen